

Her gezeginde diwara urulmak

Category: Kitapcy, Nukdaýnazar, Publisistika

написано kitapcy | 24 января, 2025

Her gezeginde diwara urulmak HER GEZEGİNDE DIWARA URULMAK

Bu ýazgymda “düşünje zarýadkasyny-pikir maşkyny» edeýin. Çünkü, ýurtdaky çekismeler rutinanyň daşyna çykanok.

Cykyş gürrüñim – Ukraina-Russiýa ursý!

Çekismeleriň merkezinde şu sorag bar: «Uruşa kim sebäp boldy?» Bu ýadadyjy gürrüne gaýta-gaýta sizi sokmazlyk üçin Afrikadan mysal bereýin:

Ruandada 1994-nji ýylда 800 müň adamyň genosode uçrap, öldürilmeginiň sebäbi nämedi?

- Belgiýanyň we Fransiýanyň kolonial syýasatlary...
- Afrika çeşmeli milletparazçyliga esaslanýan teoriýalar...
- Tutsi sebitiniň bol hasylly ekerançylyk meýdanlary...
- Hutu taýpasyndan bolan Ruandanyň Prezidentiniň öldürilmegi...
- ABŞ-nyň ýurtdan BMG-nyň güýçlerini çykarmagy...

Uzatmaýyn... Şeýle ýagdaýy Sudan, Yrak, Liwiýa, Siriýa, Owganystan ýaly näçe ýurt başdan geçirdi?

Görüşümüz ýaly: Ukraina-Russiýa ursý ýaly ähli netijeleri orta çykaryan «sebäp» soragy her kime görä birhili jogap tapýar.

Eýsem, hakykat näme?

Diňe jemgyýetçilik reallygy bolup bilermi? Reallyk diýenimizde diňe fiziki jisimi-maddany düşünmelimi ýa-da olam takdyr ýaly Hudaýyň eradasymy?

Ýa-da:

Günbatar merkezli düşünje ulgamynyň «süññünde» çüýruklik bolup bilermi? Öwredilen «bilim programmasy» näderejede dogry? Her

bir hadysa jogap berýän hökmany ýat tutma endigi dünýä meseleleriniň garşysynda ýöwselleýärmi, ejizlik edýärmi? Metafizikany bir gyra zyňan üç ýüz ýyllyk Aýdyňlanma eýýamy (Renessans) beýgelişden we durgunlaýışdan soň çöküše geçdimi? Çekişmeleriň göýdük bolmagynyň sebäbi şumy?

- **DÜÝBÜNI KİM TUTDY?**

Günbataryň düşünje ulgamynyň düýbüni XVII asyrda Nýutonyň fizika kanunlary – determinizm tutdy.

Dünýä mehaniki (awtomatiki ýagdaýda işleýän sagat ýaly) garaýan fizikanyň kanunlary adamyň äleme bolan garaýşyny we onuň guran takdyrçylyk ýaly gatnaşyklaryny düýpgöter üýtgetdi. Dekart pelsepede, Nýuton fizikada binýady matematikadan tutulan akyly öňe çykardy. Bu ulgama «modern ylmy düşünje» diýildi.

Ylmy-tejribe, akyllı diňe laboratoriýada ýokdy. Ylmylygy öňe sürüp syýasat, ykdysadyýet, pelsepe, sosial ylymlar täzeden ele alyndy, guramalaşdyryldy.

Bu düşünje sistematikasyna tankydy bellikler bolman durmady. Gaýtam fizikada şeýle bir üýtgeşmeler boldy welin, muňa garamazdan häzirem Nýutonyň täsir eden (mysal üçin kapitalizm) düşünje sistematikasy dünýäniň boýnuna dakylýar!

Bilimiň hökmany şerti bolan sebäpcillik-determinizm fiziki ylymlarda bolşy ýaly gumanitar ylymlarda-da anyklyk bilen amal edilip bilinermi? Buýr-bulaşyk hadysalary «ýekeje formula» bilen düşündirip bolarmy? Gumanitar (sosial) ylymlarda meňzes «sebäp» her gezeginde dünýäniň çar künjünde meňzes «netijäni» döredip bilermi?

Galyberse-de... ýönekeý ýöntemleşdirme (“Putin aklyndan azaşypdyr” diýen ýaly) ýoly bilen sap adamyň özünü alyp barşyna salgylanyp hadysalara düşündiriş berjek bolmak ýalňışdyryp bilməzmi?

Hawa, Nýutonyň fizikasynyň üstünde gurlan sosial ylymlary gaýtadan gözden geçirmegiň müddeti gelip ýetmedimi?

- **DERÑEMEK HÖKMANY ŞERT**

Metafizika durgunlykdyr, özgerişi materializm öňe tutýar.

Renessans eýýamynyň tutalgasy «ösüş» düşünjesidi. Dowamly ösüşi üpjün edip biljek ýeke-täk güýç bolsa, maddany gönezlik edinen dünýewi-anyk ylymdy...

Emma käbirleriniň pikiriçe ylmy ösüş ewolýusion proses ýaly dowamly we üzňüsiz bolup bilenok.

Ylmyň rasional we bitarap ugurdygy hakykaty aňlatmaýar. Mysal üçin:

Pol Feýarebendiň pikiriçe, «ylymdan başga halas boluş ýa-da dogry ýol ýok» diýen söz ertekiden ybarat...

Tomas Kunyň pikiriçe, ylm paradigm-modele görä üýtgeýär, ylmy ugrukdyrýan esasy faktor alymlaryň psihologiki we sosiologiki aýratynlyklarydyr...

Žozef Nidemiň pikiriçe, "hakykata diňe ylmy hakykatlar arkaly ýetip bolar» sozi «anglo-sakson» násaglygyndan başga zat däl!» Adamyň düşünmeýän, göz ýetirip ýa-da ölçerip bilmeýän her bir zady ret etmesi bilen ýöntemleşdiriji aňyýet kemala getiripdiler!

Marksist Frankfurt mekdebineniň wekilleri (Ýurgen Habermas, Gerbert Markus, Žan Bodriýýar ýaly) hemme zadyň esasyny mehanikleşdirme we ewolýusionlaşdırma tagallalaryny, ýasaýyşyň tebigatyna-deňagramlylygyna garşıy hereket hasaplady. Hem bu hereketiň esasynda aňsat dolandyryp bolýan gomogen-jynsdaş dünýä döretmek taslamasynyň bardygyny öňe sürdüler...

«Ukraina-Russiya uruşynda kimiňki dogry» sowalyna berilen jogaplara şu nukdaýnazardanam seredip görün.

2022-nji ýyla geldik. Günbataryň gelen ýeri nire?

Günbatarda köpçüligiň birmeňzeş pikirde bolmagynyň düýbünde näme ýatyr?

Maddy reallyklara goldanýan pozitiwist nukdaýnazar dogrumy, ýa bolmasa Günbatar aýdyňlanmasý çökýärmى?

Günbatar bilen Gündogaryň arasynda täzeden döräp barýan «Sowuk uruşyň» düýbünde haýsy düşünjewi paradigma bar?

Mesele diňe Ukraina-Russiya urşy-da däl... COV-19 ýokanjy ABŞ-da 979 müň adamyň janyny alan wagty, ilate 1.5 milliard bolan Hytaýda ölenleriň sany nämiçin 5 müň bilen çäklendi?

Kapitalizmi-de döreden Günbatar düşünje tradisiýasyny derňemezden hiç bir sowala hakyky jogabyny berip bilmersiňiz!

Soner YALÇYN.

«SÖZCÜ» gazeti, 15.03.2022 ý. Publisistika